

Istenek és emberek Carnuntumban

A Museum Carnuntinum nagyszabású kiállításának vaskos katalógusát tartom kezemben. 472 oldalon 1053 régészeti lelet leírása és 13 bevezető tanulmány olvasható, valamint a leírt tárgyak jó minőségű fotója látható benne. Tetszetős, nagyformátumú kötet, aminek nézegetéséhez rögtön kedvet kap az ember. Még néhány számítógépen készített rekonstrukciós rajz is gazdagítja, melyek különösen megmozgatják képzeletünket.

A kiállítási katalógusokra jellemzően, a kísérő tanulmányok nem annyira új tudományos eredményeket kívánnak bemutatni, mint inkább az érdeklődő közönséget bevezetni a kiállítás témakörének alapismereteibe. Ez a kiállítás Carnuntumnak, Pannonia Superior közigazgatási és katonai központjának a vallási életét állította a középpontba, és ehhez válogatta a kiállítandó tárgyakat, illetve válogatta össze a tanulmányokat. A témaválasztás tág teret biztosított a válogatásra, hisz a vallás az életnek szinte minden területéhez szorosan hozzá kapcsolódott. Van azonban ennél konkrétabb magyarázata is a választásnak: az elmúlt néhány évtizedben két nagyszabású kultuskörzetet is feltártak Carnuntumban, melyeknek gazdag leletanyagát most a nyilvánossággal is megismertetik.

A különböző szerzőktől származó bevezető tanulmányoknak már a címei is mutatják, hogy a tudományos ismeretterjesztés a célkitűzésük: A rómaiak istenvilága, Vallás a provinciákban, Hogyan ábrázolták az isteneket, Római templom, Adományok az isteneknek, Kommunikáció az istennel, Az elhunytak isteneinek stb. Megemlítendő, hogy két magyar szerző (Tóth Endre, Szabó Ádám) is szerepel Pannonia vallási életét taglaló tanulmányával, ezzel mintegy kitérítve a horizontot a provincia egész területére. A kb. 8 oldalnyi terjedelem azonban vagy csak egy-két kérdés bemutatására adott lehetőséget, vagy egészen általános ismeretek megfogalmazására.

A katalógusrész (145–436) egyes leletcsoportjaihoz még külön kis bevezetők is készültek, melyek igen hasznos tudnivalókat tartalmaznak. Ezek közül azt a kettőt emelem ki, melyek a már említett kultuskörzetek leleteihez készültek. Elsőként a pfafterbergi templomkörzetet említjük. Teljes fel-

tárása annak köszönhető, hogy a *canabae*-tól keletre elterülő dombon ipari létesítményt készültek létrehozni, és ehhez kellett a terület teljes átkutatása. Az eredmény minden várakozást felülmúlt. Kiderült, hogy Carnuntum legfontosabb kultusközpontja helyezkedett itt el, ahol évenként tartottak ünnepséget Iuppiter Optimus Maximus tiszteletére és az uralkodó császár üdvére. Előkerült három templomalappal, egy hivatalnoki épület (*magistri montis*), a monumentális császároltár (*Ara Augustorum*), továbbá Iuppiter- és császároszlopok bázisai, valamint egy amphitheatrum. Az adott helyet védő Iuppiter megkülönböztető jelzője a *K(arnuntinus)* volt. A II. század közepétől a IV. század elejéig tartó oltárállítás legvirágzóbb időszaka a Severus-kor volt. A feliratokból megállapítható az ünnep pontos dátuma is: június 11. Külön érdekessége ennek a dátumnak, hogy Pannonia Inferior központjában, Aquincumban, a Gellérthegyen ugyancsak Iuppiternek tisztelt és a császár üdvéért felállított oltárokon ugyanez a dátum szerepel. A római ünnepi naptárban hiába keresnénk ezt az ünnepet, így nem kétséges, hogy helyi jelentőségű eseményhez kell kapcsolódnia. A megoldásra több javaslat született, de egyértelműen egyik sem bizonyítható. I. Piso szerint a Pannoniában bevezetett capitóliumi triász kultusz- és templomalapítás napjáról van szó (*dies natalis*), *Alföldy G.* szerint a két Pannonia létrehozásának emléknapjáról, *Tóth E.* szerint az *Ara Augusti provinciae Pannoniae* alapítási napjáról. Bármelyikről is legyen szó, a mögöttes szándék és cél egyértelmű: a civil és a katonai lakosság, ill. a hivatalnokok lojalitásának kifejezése az uralkodó császárral és családjával szemben. A kiállításba bevett leletek száma erről a területről több mint 100. A legjelentősebbek ezek közül a feliratok és a szobortörödékek. Valamennyire a rendkívüli töredékeség jellemző – szemben a szinte épségben fellelt aquincumi oltárokkal. Arra lehet ebből következtetni, hogy a szentélykörzetet szándékosan elpusztították – valószínűleg egy barbár betörés folyamán.

A másik nagyjelentőségű szentélykörzet feltárására a *canabae* keleti szélén került sor, ami Iuppiter Heliopolitanusé volt. Ez az istenség a szíriai Baalbekből származik, ahol Ba'al-Hadad néven időjárásistenként tisztelték. A Carnuntumba vezényelt szír származású katonák hozhatták magukkal a kultuszt, és azonosították azt a római főistennel, Iuppiterrel. Vele együtt tiszteltek egy fegyveres istennőt is, akit Venus Victrixszel azonosítottak, valamint egy férfi istent, aki Mercurius lett. Az innen származó több mint 50 lelet több jó állapotban megmaradt oltárt és szobortörödékeket tartalmaz. Különlegességei ezeknek a leleteknek az aranyozott bronzlemezek, olykor az istenségnek szóló feliratokkal, melyekből kiderül, hogy a hívők fogadalmi adományairól van szó. A sok épületet magá-

ban foglaló szentélykörzet jelentősége természetesen nem vetekedhetett a pfafterbergi kultuszközpont jelentőségével, hisz Iuppiter Heliopolitanus esetében egy etnikailag erősen korlátozott kultusról van szó. A rómaiak vallási toleranciájának jó példája ez.

Hosszan lehetne még sorolni a kötet tartalmát és érdekességeit is. Csupán utalásszerűen megemlíthetjük a katonai amphitheatrum mellett feltárt Nemesis szentély oltárait és Diana Nemesisnek a szobrát. Neki áldoztak a küzdőtérre induló gladiátorok, ezért álltak ezek a szentélyek mindig az amphitheatrum mellett. Igen különlegesek a varázstáblácskák, melyek ezüst- vagy ólomlemezek voltak. Erre karcolták rá a varázsszövegeket – rendszerint görögül –, majd feltekercselték és olyan helyre dugták, ahol az invokált istenekhez vagy démonokhoz a leginkább eljutottak.

A kötet terjedelmes bibliográfiával zárul, de az egyes fejezetek után is található válogatott bibliográfia, amivel biztosítják a behatóbban érdeklődőknek is az alaposabb szakmai tájékozódást.

F. Humer–G. Kremer szerk.: Götterbilder – Menschenbilder. Religion und Kulte in Carnuntum (Istenképek – emberképek. Vallás és kultusz Carnuntumban). Katalog des NÖ Landesmuseums, Neue Folge Nr. 498. Wien 2011, 472.

Gesztelyi Tamás